

KULTURNA DIPLOMATIJA U ODNOSIMA JUGOSLAVIJE I ALBANIJE NAKON DRUGOG SVETSKOG RATA, 1945–1948.

IGOR VUKADINOVIĆ

Uvod

Specijalne veze Jugoslavije i Albanije nakon Drugog svetskog rata zasnivale su se na saradnji koju su komunističke partije dveju država uspostavile tokom 1941. Tada su članovi Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju Miladin Popović i Dušan Mugoša prešli u Albaniju, gde su angažovani kao savetnici Centralnog komiteta KP Albanije (Hodža 1981: 19–22; Mugoša 1973: 28–44; Pljaku 1984: 29–30, 34–36; Fevziu 2016: 66–79; Prifti 1978: 13–14; Fischer 123–125). Istovremeno, članovi komunističkog pokreta u Albaniji su 1941. došli na područje Jugoslavije koje je okupirala Albanija i preuzeli vodeću ulogu u upravljanju Oblasnim komitetom KPJ za Kosovo i Metohiju (Vukadinović 2021: 73–74).

Pošto su tokom jeseni 1944. komunističke partije preuzele vlast u obe zemlje, otvorena je nova faza u bilateralnim odnosima. Jugoslavija je bila jedina socijalistička zemlja koja se graničila sa Albanijom i ujedno najvažniji oslonac u ekonomskoj i spoljnoj politici novog režima u Tirani. Pored uputstva da Jugoslavija razvija intenzivnu saradnju sa svim socijalističkim zemljama u Evropi, odnosima sa Albanijom poseban pečat davala je namera Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije (CK KPJ) da ostvari ujedinjenje sa Albanijom u „Balkansku federaciju“ (Petranović 1991: 136–142). Time bi položaj Komunističke partije Jugoslavije i njenog vođstva dodatno ojačao u evropskom socijalističkom bloku. Planirano je i da se unutar nove federacije Kosovo i Metohija izdvoje iz sastava Srbije i pripoje Albaniji (Dimić i dr. [ur.] 2010:

181; Đilas 1986: 82; Imami 2017: 26–27). Hrvatski i slovenački komunisti, koji su politički i brojčano dominirali u Politbirou CK KPJ, na ovaj način su nastojali da dodatno oslabe srpski uticaj u novoj državi (Vukadinović 2021: 194–198).

Plan za dvostruku promenu granica odredio je posleratne odnose dve zemlje. Nova jugoslovenska vlast je preuzela ulogu zaštitnika albanskih interesa na međunarodnom planu. Prva je priznala Vladu Envera Hodže, insistirala je na tome da se Albaniji dodeli status „žrtve fašističke okupacije“ i da joj se isplate ratne reparacije (Stojnić 1945: 23–25; Dedijer 1949: 147–153; Petranović 1991: 143–144).¹ Iako je i sama bila pogođena ratom, Jugoslavija je počela da u Albaniju upućuje značajnu vojnu i ekonomsku pomoć (Babić 1981: 55–62; Plasari, Malltezi [eds.] 1996: 531–533). Od 1945. do 1948. iz Jugoslavije je u Albaniju isporučena pomoć od 1,908 milijardi dinara, odnosno 38 miliona tadašnjih dolara (Vukadinović 2021: 204; Dedijer 1949: 173–181; Slavković 2012a: 144–148). Oko 700 jugoslovenskih stručnjaka i radnika je tokom 1947. i 1948. boravilo u Albaniji, gde su učestvovali u podizanju njene privrede, dok su kulturni delatnici, glumci, književnici i umetnici dobili zadatak da rade na kulturnom uzdizanju Albanije. Zauzvrat, članci albanske štampe i programi radio-stanica u Albaniji bili su ispunjeni sadržajima posvećenim izgradnji kulta ličnosti Josipa Broza, kao i veličanju jugoslovenskih partizana i posleratne jugoslovenske privrede (Mëhilli 2017: 40–41).² Jugoslovenska politika prema Albaniji je u osnovnim crtama podsećala na odnose Sovjetskog Saveza sa zemljama Istočnog bloka. Status političke i kulturne dominacije nad manjim saveznicima u bloku socijalističkih zemalja bio je plaćen upućivanjem bespovratne vojne, ekonomske i kulturne pomoći tim zemljama.

Učenje srpskog jezika i širenje jugoslovenske literature u Albaniji

U septembru 1945. u Tirani je formiran inicijativni odbor za formiranje Društva za kulturnu saradnju Albanije i Jugoslavije. Za predsednika društva izabran je Ramadan Čitaku, ministar finansija Albanije, koji je kasnije preuzeo dužnost ambasadora u Jugoslaviji. Ovo društvo

je priredilo brojne kulturne manifestacije, a posebne svečanosti je organizovalo povodom rođendana Josipa Broza, kada su u Tirani gostovali umetnici iz Jugoslavije.³ U Beogradu je 24. marta 1946. osnovano Kulturno društvo Jugoslavija–Albanija. Članovi društva bili su visoki partijski funkcioneri poput Petra Stambolića i oficiri Jugoslovenske armije Savo Drljević, Velimir Stojnić, Vojo Todorović, Dmitar Vlahov i drugi.⁴ Društvo je obeležavalo značajnije albanske praznike i organizovalo kurseve albanskog jezika za svoje članove u Beogradu. Potom je i svaka jugoslovenska republika formirala svoje društvo za kulturnu saradnju sa Albanijom.⁵

Krajem 1945. pokrenuta je inicijativa za organizovanje kurseva srpskohrvatskog jezika u Albaniji. Albanske vlasti su podržale ideju, a kao kandidat za učenje srpskohrvatskog javio se i predsednik Vlade Enver Hodža. Albanija je potom ukinula italijanski jezik kao obavezni predmet u srednjim školama i uvela učenje ruskog i srpskohrvatskog jezika, što je bio odraz nove političke klime. Albanska vlada je od Jugoslavije zatražila da pošalje najmanje deset nastavnika koji će predavati srpskohrvatski jezik u albanskim školama. Kako bi se procedura ubrzala, naređenje Ministarstvu prosvete FNRJ da „hitno“ pristupi traženju adekvatnih profesora dao je lično Josip Broz.⁶ Pored stručnosti, od kandidata se zahtevala i politička podobnost (Slavković 2012: 116). Do leta 1946. u Albaniju je otputovalo deset jugoslovenskih profesora, među kojima i Vojislav Dančetović, jedan od prvih srpskih albanologa i profesor albanskog jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu u Beogradu.⁷ Kurseve srpskohrvatskog jezika su, uz Envera Hodžu, pohađali i drugi vodeći albanski rukovodioci Nako Spiru, Mehmet Šehu i Dali Ndreu. Planirano je da srpskohrvatski postane obavezan školski predmet od školske 1947/1948. godine.⁸

I učitelji iz Albanije su nakon rata upućivani na rad u Jugoslaviju, ali isključivo sa zadatkom da predaju u albanskim školama u Srbiji i Makedoniji. Masovno slanje učitelja iz Albanije na područje okupirane Jugoslavije započele su 1941. fašističke vlasti (Vukadinović 2021a: 111–120). Nakon završetka rata, na inicijativu Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju, ovi učitelji su zadržani u nastavi, a zatraženo je da se pošalju dodatni kontingenti učitelja iz Albanije. Vodeći albanski komunista u Jugoslaviji Fadilj Hodža je tim povodom u aprilu 1945. u Tirani razgovarao sa predsednikom Vlade Albanije Enverom Hodžom.

Režim u Tirani je izašao u susret molbi kosovskometohijskih komunista i uputio nove grupe učitelja (Fevziu 2016: 191; Vukadinović 2021a: 125–129).⁹

Koliko se jugoslovensko-albanska prosvetna saradnja odvijala u specifičnim okolnostima pokazuje to što srpska nacionalna manjina u okolini Skadra u to vreme nije uspela da izdejsstvuje pravo na školovanje na maternjem jeziku. Iako su predstavnici srpske manjine upućivali molbe da im se omogući ovo pravo, Albanska vlada je odbacivala njihove inicijative, a jugoslovensko poslanstvo u Tirani nije pokazivalo nikakvo interesovanje za rešavanje ovog problema (Vukadinović 2021: 214; Petranović 1991: 144–145). Tokom 1946. i 1947. godine uspostavljena je situacija u kojoj su srpski jezik učili funkcioneri Komunističke partije Albanije i albanski učenici širom Albanije, ali ne i deca iz srpske nacionalne manjine u toj zemlji.

Predmet srpskohrvatski jezik se tokom 1946/1947. učio u gimnazijama i učiteljskim i srednjim stručnim školama u Tirani, Elbasanu, Dirokastri, Korči, Valoni, Beratu i Skadru (Slavković 2012: 117). Jugoslovenski profesori u Albaniji imali su različita iskustva. Pored primera uspešno obavljenog posla, bilo je i profesora koji su ušli u konflikte sa Albancima, a neki su, poput profesora Vojislava Dančetovića, ostvarili previše bliske odnose sa ljudima iz albanskog Ministarstva prosvete, među kojima je bilo i onih koji nisu bili naklonjeni Jugoslaviji, što je zasmetalo jugoslovenskom poslanstvu u Tirani.¹⁰

Paralelno sa radom u školi, dvoje jugoslovenskih profesora je tokom boravka u Tirani angažovano i na pisanju srpskohrvatsko-albanskog rečnika. Ovaj zadatak je Ministarstvo prosvete Albanije poverilo Naučnom institutu u Tirani. Vojislav Dančetović je bio član redakcionog odbora, koji su još činili lingvisti Ećrem Čabej, Aleksandar Džuvani i Kostać Cipo. Saradnici u izradi rečnika bili su Zagorka Filipović, Mark Ndoja, Aleks Buda, Paško Geci i Ivan Brabec. Naučni institut u Tirani je u junu 1947. objavio prvo izdanje srpskohrvatsko-albanskog rečnika (Српскохрватско-албански речник 1947: 7–8). Sredinom 1946. u Tirani je otvorena jugoslovenska knjižara pod nazivom „Jugoslovenska knjiga“, preko koje je u Albaniji počela da se širi literatura iz Jugoslavije. Kao primarni zadatak knjižare „Jugoslovenska knjiga“, Komitet za kulturu i umetnost je naveo „vršenje propagande“, a potom i prodaja knjiga i razmena literature.¹¹ Na molbu Ministarstva prosveta

Albanije, Jugoslavija je u Albaniju počela da šalje školske programe za srednje stručne škole, kao i programe nastave sa pravnih, ekonomskih i tehničkih fakulteta.¹²

Saradnja na polju umetnosti

Kulturna delatnost u posleratnoj Jugoslaviji bila je pod strogim nadzorom državnog i partijskog aparata, koji je usmeravao kulturne akcije u skladu sa ideološkim i političkim interesima KPJ (Dimić 1988: 36–71; Doknić 2021: 42–51; Čavoški 1990: 198–212). Razmene i upućivanje umetnika u inostranstvo organizovali su i nadgledali činovnici Ministarstva inostranih poslova i drugih resora Vlade FNRJ. Prvi gostujući koncerti umetnika iz dve zemlje održani su tokom 1946. godine, kada je Centralni državni hor Albanije nastupao u većim gradovima Jugoslavije i organizovao turneju u hrvatskim gradovima duž jadranske obale (Slavković 2012: 109–127).¹³ Naredne godine, grupa od 71 jugoslovenskog umetnika, pretežno horista, solista i plesača iz Ljubljane i Zagreba, izvela je 17 priredbi i 3 radio-emisije u Albaniji.¹⁴ Jugoslovensko poslanstvo u Tirani je zaključilo da je turneja „od albanskog naroda bila primljena sa oduševljenjem“ i da je „uspeh grupe bio potpun“. Poslanstvo je predložilo da se ubuduće šalju manje grupe umetnika zbog problema sa njihovim smeštajem, snabdevanjem i transportom.¹⁵

Jugoslavija je pružila stručnu i finansijsku podršku za formiranje prvog profesionalnog Narodnog pozorišta u Albaniji. Na ovom poslu je 1945. bio angažovan glumac i reditelj Narodnog pozorišta u Beogradu Božidar Nikolić (Babić 1981). On je u Albaniji boravio osam meseci sa zadatkom da od diletantskog pozorišta napravi prvo profesionalno pozorište u Albaniji. Nikolić je bio višegodišnji predsednik Udruženja glumaca Jugoslavije, a učestvovao je i u stvaranju mreže banovinskih pozorišta tokom tridesetih godina. Sa ovim iskustvom, u Tirani je izdvajao najtalentovanije amaterske glumce, koji su potom izvodili srpska i svetska pozorišna dela. Prva izvedena predstava u novom pozorištu bila je „Dido“ srpskog književnika Janka Veselinovića. Na Nikolićevo inicijativu, na albanski jezik je prevedeno delo Branislava Nušića „Narodni poslanik“, koje je potom izvedeno u pozorištu u Tirani (Slavković 2012: 110).

U Tirani je 1946. godine otvoren Umetnički licej, koji je imao muzički odsek za klavir, violinu i solo pevanje, zatim teorijski, vajarski i slikarski odsek. Usled nedostatka stručnih kadrova, Albanija je uputila molbu Jugoslaviji za slanje deset muzičara koji bi bili angažovani u Umetničkom liceju, kao i u Albanskom državnom orkestru – dva profesora violine, i po jedan profesor viole, kontrabasa, violončela, flaute, klarineta, fagota, trombona i harmonike.¹⁶ Jugoslovenskim vlastima nije bilo lako da pronađu ljude za ovaj poduhvat zbog otpora muzičara da se presele u Albaniju, kao i zbog kadrovskog deficita u samoj Jugoslaviji. Najveća briga jugoslovenskih umetnika kojima je ponuđen odlazak u Tiranu odnosila se na materijalni aspekt angažmana, izdržavanje njihovih porodica u Jugoslaviji i očuvanje radnog mesta po povratku iz Albanije.¹⁷

Dirigent opere i filharmonije u Subotici Milan Asić je početkom maja 1947. otputovao u Albaniju sa zadatkom da organizuje mešoviti hor Društva Albanija–Jugoslavija u Tirani i održi kurs za dirigente. Asić je uspeo da formira hor od nekoliko desetina ljudi, ali planirani kurs za dirigente nije organizovan. Asić je odlučio da se angažuje u rešavanju problema nedostatka kadrova za orkestar Radio Tirane. Neki od njegovih predloga su podrazumevali da Jugoslavija šalje umetnike u Albaniju, čak i po cenu da njihova mesta u jugoslovenskim kulturnim ustanovama budu popunjavana umetnicima iz Centralne i Istočne Evrope (Petrović 2002: 81–82). Po povratku u Jugoslaviju 1947. postigao je dogovor sa osmoro slovenačkih i hrvatskih muzičara koji su potom angažovani u Albaniji. Asić je predložio i da se u Albaniju pošalju svi jugoslovenski školski planovi za muzičko obrazovanje, od osnovnih muzičkih škola do akademija.¹⁸

Slovenački dirigent Bojan Adamič boravio je u Albaniji radi procene stanja i kvaliteta albanskih muzičara.¹⁹ Njegovi utisci su bili negativni: smatrao je da je nivo znanja muzičara u simfonijskom orkestru u Tirani bio nedovoljan i da je u orkestru bilo i muzičkih analfabeta koji nisu znali da čitaju note. (Slavković 2012: 118).²⁰ Od jugoslovenskih vlasti je tražio da se pošalje profesionalni violinista koji bi naučio albanske violiniste tehniku sviranja. Žalio se i na lični tretman i na nisku platu koju je dobijao od jugoslovenskog poslanstva, kao i na ukus hrane u hotelu u kojem je boravio.²¹

Izveštaj Bojana Adamiča je bio toliko negativan prema Albaniji da se jugoslovensko poslanstvo u Tirani, koje je izveštaj prosledilo

Ministarstvu spoljnih poslova Jugoslavije i Komitetu za kulturu i umetnost, ogradilo od njegovih stavova i poručilo da je Adamičev odnos prema Albancima bio nadmen i potcenjivački. Poslanstvo je zaključilo da se jugoslovenski kulturni radnici u Albaniji ubuduće ne smeju odnositi prema albanskim kulturnim delatnicima na način na koji je to činio Adamič.²²

Nakon pregleda stanja muzičke kulture u Albaniji koju su izvršili Adamič i Asić, jugoslovensko-albansko društvo za uvoz-izvoz dobilo je uputstvo da iz Jugoslavije u Albaniju prebaci trideset muzičkih instrumenata, uključujući klavire, violine, violončela, klarinete, flaute, trombon, obou, gitare i bubnjeve.²³ Komitet za kulturu i umetnost Vlade FNRJ je između maja i decembra 1947. doneo preko trideset akata koji su se odnosili na isporuke slikarskog i umetničkog materijala u Albaniju.²⁴ Tokom septembra i novembra 1947. u Tirani je boravila jugoslovenska koreografkinja Agata Žic, koja je albanskom Komitetu za kulturu i umetnost pomagala u organizovanju grupa narodnih plesača.²⁵

Prosvetna saradnja

U maju 1946. albanske vlasti su otvorile pitanje školovanja albanskih omladinaca u jugoslovenskim srednjim stručnim školama i preduzećima. Nakon što je primio molbu od Vlade Albanije, jugoslovenski poslanik u Tirani Josip Đerđa je predložio da sav trošak za školovanje albanskih omladinaca preuzme Jugoslavija, odnosno ministarstva poljoprivrede, industrije i rudarstva njenih republika. Uskoro se ispostavilo da ova ministarstva nemaju dovoljno sredstava da pokriju sve troškove omladinaca i da nedostaje novca za nabavku odeće, knjiga i pribora.²⁶ Ministarstvo inostranih poslova zaključilo je da bi odustajanje od finansiranja albanskih omladinaca „štetilo jugoslovenskom prestižu u savezničkoj Albaniji“, zbog čega je zamolilo Predsedništvo Vlade da ipak pronađe izvor finansiranja za ovaj poduhvat.²⁷

U decembru 1946. u Jugoslaviji se nalazio 391 albanski omladinac, od kojih je najveći broj bio angažovan u resoru ministarstva rudarstva (170), a potom poljoprivrede (129) i industrije (75). Šest Albanaca se usavršavalo u sektoru saobraćaja, trojica su bili zaposleni na Radio

Beogradu, a osmorica u PTT-u. Učenici koji su imali do 20 godina bili su smešteni u domove učenika, dok su starijim omladincima preduzeća u kojima su radili obezbedila privatni smeštaj.²⁸

Tokom 1946. započeti su pregovori, a potom i pripreme za upisivanje albanskih državljana na jugoslovenske fakultete. U decembru 1946. organizovani su prvi prijemi albanskih studenata i njihovo raspoređivanje u univerzitetske gradove. Dok je za stručno usavršavanje omladinaca celokupne troškove snosila Jugoslavija, za stipendiranje albanskih studenata postignut je dogovor da se troškovi podele. Jedan deo studenata finansiralo je Ministarstvo prosvete Albanije, a drugi deo Komitet za škole i nauku FNRJ i jugoslovenske republike u kojima su se univerziteti nalazili.

U statističkom pregledu studenata albanskih državljana u Jugoslaviji, koji se odnosio na školsku 1946/1947. godinu, navedeno je da je u Beogradu studiralo 48, u Zagrebu 94, Ljubljani 26, a u Sarajevu 16 studenata iz Albanije.²⁹ Studenti iz Albanije su najveće interesovanje pokazivali za medicinske fakultete, industrijsku inženjeriju, filozofske fakultete, građevinske i ekonomske fakultete.³⁰ Albanski studenti su 1947. počeli da izlaze na ispite, na kojima su postizali relativno slabe rezultate. Ipak, albansko poslanstvo u Beogradu je bilo zadovoljno prvom godinom studija Albanaca u Jugoslaviji, a slabiji rezultati na ispitima su objašnjavani nedovoljnim poznavanjem jezika i činjenicom da su studenti u Jugoslaviju stigli tokom decembra i januara, kada je školska godina uveliko bila u toku.³¹

Naredne 1947/1948. dogovoreno je upućivanje 335 albanskih studenata, od čega 235 kao stipendista Albanije, a 100 kao stipendista Jugoslavije.³² Konačan raspored stipendista albanske vlade bio je sledeći: Visoke škole i fakultete u Zagrebu upisala su 83 studenta, 78 je upućeno u Beograd, 61 u Ljubljani, a 13 studenata je upisano na Medicinski fakultet u Sarajevu.³³ Studenti iz Albanije koje je finansirala Jugoslavija raspoređeni su na sledeći način: 35 studenata je poslato u Beograd, 25 u Zagreb, 32 u Ljubljani, a 8 na Medicinski fakultet u Sarajevu.³⁴

	Stipendisti albanske vlade	Stipendisti jugoslovenske vlade	Ukupan broj Albanaca školske 1947/1948.
Univerzitet u Beogradu	78	35	
Univerzitet u Zagrebu	83	25	113
Univerzitet u Ljubljani	61	32	108
Univerzitet u Sarajevu	13	8	93
Ukupno	235	100	21
			335

Tabela 1. Pregled studenata iz Albanije upisanih na jugoslovenske fakultete 1947/1948.

Fakultet sa najviše upisanih studenata bio je Tehnički fakultet u Ljubljani, koji je upisalo je 85 državljana Albanije, dok je Tehnički fakultet u Zagrebu upisalo njih 66. Sledeći po popularnosti bio je Ekonomski fakultet u Beogradu sa 40 upisanih studenata iz Albanije, kao i Poljoprivredno-šumarski fakultet sa 30 studenata.³⁵

„Kulturna diplomatija“ u uslovima pogoršanih političkih odnosa

Konvencija o kulturnoj saradnji Jugoslavije i Albanije potpisana je 9. jula 1947. Obe strane su se obavezale da će na visokim obrazovnim ustanovama osnovati katedre za jezik, književnost, istoriju i druge predmete u vezi sa kulturom druge države potpisnice.³⁶ Konvencijom je dozvoljeno da države ugovornice na teritoriji druge države organizuju trajne izložbe, biblioteke, čitaonice i arhive. Predviđena je razmena istraživača, profesora i studenata, međusobne posete istaknutih književnika, slikara, muzičara i glumaca, kao i predstavnika sindikalnih, omladinskih i ženskih organizacija.³⁷

Da su, uprkos saradnji dveju zemalja u gotovo svim oblastima kulture i privrede, na relaciji Tirana–Beograd postojale i nejasnoće svedoči pismo koje je 22. jula 1947. Komitetu za škole i nauku uputio Drago Košmrlj, savetnik u jugoslovenskom poslanstvu u Tirani. On je poručio da je ministarstvom prosvete Albanije dugo upravljao „trockista“

Sejfula Malešova, poznat po neprijateljstvu prema Jugoslaviji. Naveo je i da je novi ministar prosvete Fadilj Parčami neprijateljski nastrojen prema Jugoslaviji. Prema tvrdnjama Košmrlja, Parčami nije pokazao interesovanje za konvenciju o kulturnoj saradnji, i naredio je da se tekst konvencije ne štampa u Albaniji.³⁸

Protivrečnosti u jugoslovensko-albanskim odnosima došle su do izražaja 1947. godine. Na političkom polju ispoljavale su se u tome što je predsednik Vlade Albanije Enver Hodža pred Staljinom kritikovao jugoslovensko rukovodstvo u godini u kojoj je 56% albanskog budžeta trebalo da se obezbedi kroz pomoć iz Jugoslavije (Hodža 1981: 135). Na prosvetnom planu kontradiktornost se ogledala u tome da je, i pored sveobuhvatnih programa kulturne i prosvetne saradnje dveju zemalja, jugoslovensko poslanstvo u Tirani o albanskim ministrima prosvete izveštavalo kao o „neprijateljima Jugoslavije“.

Nesporazumi su se produbili u prvoj polovini 1948, kada je savezništvo Jugoslavije i Albanije počelo ubrzano da iščezava pod pritiskom hlađenja jugoslovensko-sovjetskih odnosa (Dimić 2014: 117–119; Kardelj 1980: 111–119). Međutim, dok su politička rukovodstva dve zemlje uveliko iskazivala nepoverenje prema drugoj strani, kulturno-prosvetna saradnja Albanije i Jugoslavije bila je u svom zenitu. U februaru 1948. jugoslovensko poslanstvo u Tirani radilo je na slanju nove grupe jugoslovenskih muzičara u Albaniju. Ministarstvo spoljnih poslova Jugoslavije je tada zategnute političke odnose sa Tiranom navelo kao razlog zbog kojeg Jugoslavija treba da pošalje stručne muzičare u Albaniju, bez obzira na problem njihovog kadrovskog deficita u Jugoslaviji.³⁹ Jugoslovensko rukovodstvo je u tom periodu pokušavalo da kroz povećanje ekonomske i kulturne pomoći Albaniji prevaziđe političke nesporazume sa albanskim rukovodstvom.

U martu 1948, Albanija je uputila molbu Jugoslaviji da za narednu školsku godinu obezbedi petnaest profesora srpskohrvatskog jezika za gimnazije, šezdeset dva učitelja za nastavu srpskohrvatskog jezika u osnovnim školama i jednog univerzitetskog profesora za nastavu na Višem pedagoškom institutu u Tirani.⁴⁰ Istog meseca, na Filozofskom fakultetu u Zagrebu osnovan je lektorat za albanski jezik, a usled nedostatka kvalifikovanih kadrova u Hrvatskoj, molba za slanje lektora upućena je Ministarstvu prosvete Albanije. U Tirani je počela da se štampa nova, korigovana verzija srpskohrvatsko-albanskog rečnika. Komitet za

škole i nauku FNRJ se 18. maja 1948. pretplatio na tri albanske revije – „Shqiperi – Jugosllavi“, „Arsimi popullor“ i „Literature e jone“.⁴¹

U kulturnoj saradnji dve zemlje javljao se sličan problem kao i u privrednoj saradnji, a on je proisticao iz preambicioznih obećanja pripadnika jugoslovenskog poslanstva u Tirani. Upućivanje profesora, naučnika i umetnika u Albaniju predstavljalo je proceduralno zahtevne poduhvate, tako da neretko nisu ni ispunjavani.

Jugoslavija je sačinila predlog plana kulturne saradnje sa Albanijom za 1948. i 1949. kojim je bilo predviđeno da se Ministarstvu prosvete Albanije šalju materijali o organizacionoj strukturi jugoslovenskog školstva, nastavni planovi i programi, udžbenici, i literatura. Planirane su posete arheologa, ekskurzija etnografa Jugoslovenske akademije znanosti i umetnosti iz Zagreba, koncerti jugoslovenskih muzičara u Albaniji, izvođenje jugoslovenskih predstava u Tirani i druge manifestacije.⁴² Grupa muzičara sa Cetinja je u aprilu 1948. izvela priredbe u Skadru i Tirani, a u maju je koncert u Tirani organizovala i grupa umetnika iz Maribora. U Tirani su 25. maja 1948. održana tri koncerta jugoslovenskih umetnika u čast Brozovog rođendana.⁴³

Jugoslovenske državne službe i ministarstva nastavili su da vode politiku kulturnog zbližavanja sa zemljama Istočnog bloka sve do 28. juna 1948. kada je objavljena rezolucija Informbiroa o situaciji u Komunističkoj partiji Jugoslavije. Već sutradan zabeležen je niz incidenata u Albaniji, Brozove slike su izbacivane iz prostorija mešovitih društava, a dolazilo je i do fizičkog nasilja nad jugoslovenskim radnicima i stručnjacima. Albanski MUP je 30. juna naredio zatvaranje knjižare „Jugoslovenska knjiga“ u Tirani i zabranu prodaje lista *Borba*. Po naređenju ministra industrije, zabranjeno je slanje nafte za Jugoslaviju, a ministar saobraćaja naredio je obustavu izgradnje pruge od Skadra do jugoslovenske granice. Pojedini lekari u Albaniji su tih dana odbijali da prime bolesne i povređene jugoslovenske radnike (Vukadinović 2021: 306).⁴⁴

CK Komunističke partije Albanije je 1. jula poručio da je KPJ pokušala da Albaniju pretvori u koloniju i uništi njenu nezavisnost (Slavković 2020: 328). Albanska vlada je jugoslovenskom poslanstvu predala dve note sa porukama da svi jugoslovenski radnici i stručnjaci moraju napustiti Albaniju u roku od 48 sati i da albanska strana napušta sve ugovore i konvencije potpisane sa Jugoslavijom (Vukadinović 2021: 307). Za samo tri dana, celokupna konstrukcija jugoslovensko-albanskog savezništva

srušena je do temelja. Komitet za kulturu i umetnost jugoslovenske vlade je još neko vreme slao određene materijale u Albaniju u skladu sa ranije postignutim dogovorima. Međutim, Komitet za kulturu i umetnost Albanije odbacivao je svaku dalju saradnju sa Jugoslavijom. Iz državnih biblioteka u Albaniji izbačene su sve jugoslovenske knjige, uključujući čak i srpske prevode Staljinovih dela.⁴⁵ Albanske kulturne institucije dobile su uputstvo da programe saradnje sa Jugoslavijom zamene kulturnom saradnjom sa Rumunijom, Bugarskom, Mađarskom i Čehoslovačkom.⁴⁶

Zaključak

Kulturna saradnja dveju zemalja, kao i način na koji je Albanija prekinula diplomatske odnose sa Jugoslavijom 1948. godine, otkrili su prednosti, ali i ograničenja u korišćenju kulture i umetnosti kao sredstva u međudržavnim odnosima i diplomatskoj praksi. Pokazalo se koliko angažman naučnika i umetnika u inostranstvu može biti nezahvalan posao ukoliko se odnosi dve zemlje ne temelje na istorijskoj, kulturnoj i identitetskoj bliskosti, nego isključivo na trenutnim odnosima dva režima.

Iskustvo jugoslovenske pomoći Albaniji nakon Drugog svetskog rata pokazalo je slabosti modela kulturne diplomatije u uslovima autoritarnog uređenja zemlje. Nedemokratski karakter jednopartijskih režima u dve zemlje ograničavao je poziciju kulturnih radnika u zajedničkim projektima. Kulturna i spoljna politika posleratne Jugoslavije bile su podređene partijskim i ideološkim ciljevima Komunističke partije Jugoslavije i njenog rukovodstva. Intenzivni kontakti jugoslovenskih i albanskih umetnika i naučnika bili su gotovo isključivo rezultat partijske direktive, što je na kraju dovelo i do njihovog naglog prekida. Koliko god da su kulturni radnici iz Jugoslavije imali iskrene motive tokom boravka u Albaniji, albanska strana je u njihovom radu neretko prepoznavala nadmen odnos, a u jugoslovenskom prisustvu je umesto proklamovanog „internacionalizma“, prepoznavala crte političkog i kulturnog hegemonizma. Ovi nesporazumi su često dovodili do konflikata, povlačenja umetnika iz Albanije i umanjivanja efekata jugoslovenske kulturne diplomatije.

Napomene

- 1 Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova (DAMSP), Politička arhiva (PA)-1945, Albanija, f. 1, d. 28, Odnosi albansko-jugoslovenski, I-376. Šifrovani telegram Ministarstva spoljnih poslova vojnoj misiji u Tirani, 30. 4. 1945; AJ, fond 507, CKSKJ, IX, Albanija, K.1/ I-11, Baškimi ističe značaj priznanja nove albanske vlade od strane Jugoslavije, 4. 5. 1945; AJ, 507, CKSKJ, IX, Albanija, K.1/ I-24, Jugoslovensko-albanski odnosi po pitanju reparacija, decembar 1945.
- 2 Arhiv Jugoslavije (AJ), fond 507, CKSKJ, IX, Albanija, K.1/ I-45, Članci posvećeni Josipu Brozu Titu u „Luftetariju“ i „Baškimiju“, 25. februar – 26. maj 1946.
- 3 DAMSP, PA-1945, Albanija, f. 1, d. 25, I/309, Dopis jugoslovenskog poslanstva u Tirani Ministarstvu spoljnih poslova DFJ, 21. 9. 1945.
- 4 DAMSP, PA-1949, Albanija, f. 1, d. 9, Odnosi kulturni sa Albanijom, 1/72-76, Referat Ministarstva kulture i nauke FNRJ Ministarstvu spoljnih poslova FNRJ o kulturnoj saradnji sa Albanijom, 23. 12. 1949.
- 5 Isto.
- 6 DAMSP, PA-1946, Albanija, f. 1, d. 4, Odnosi sa Jugoslavijom, I/14, Pismo Josipa Đerdre Vladimiru Velebitu 1. januara 1946, I/18, Pismo Oskara Juranića ministarstvu prosvete FNRJ.
- 7 AJ, fond 315, Komitet za škole i nauku pri Vladi FNRJ, f. 3, a.j. 360, Pismo Komiteta za škole i nauku ministarstvu unutrašnjih poslova FNRJ. 27. 3. 1946.
- 8 AJ, 315-3-386, Dopis Komiteta za škole i nauku pri Vladi FNRJ Ministarstvu prosvete Srbije u vezi sa slanjem profeorra u Albaniju, 2. 7. 1947.
- 9 Arkivi Qendror Shtetëror (AQSH), fond 490, viti 1945, dosja 62, Kërkesë e deputetit të Këshillit të Rrethit të Reshovës (Kosovë) drejtuar shokut Enver Hoxha, mbi dërgimin e arsimtarëve për hapjen e shkollave në gjuhën amtare; AJ, 507, CK KPJ, 1944/310, Depeša Miladina Popovića Centralnom komitetu KPJ; DAMSP, PA-1945, Albanija, f. 1, d. 9, Socijalno-kulturna politika, Dopis Narodnooslobodilačkog oblasnog odbora KiM Nacionalnom komitetu OJ – povereništvu za prosvetu, 2. 3. 1945; AJ, 315-3-883.
- 10 AJ, 315-3-487.
- 11 AJ, fond 314, Komitet za kulturu i umetnost pri Vladi FNRJ, f. 4, a.j. 12, Dopis Komiteta za kulturu i umetnost pri Vladi FNRJ Ministarstvu inostranih poslova, 2. 8. 1946.
- 12 AJ, 315-54, a.j. 306-308, Veze sa Albanijom 1946-1948.
- 13 DAMSP, PA-1945, Albanija, f. 1, d. 25, I/309, Dopis jugoslovenskog poslanstva u Tirani Ministarstvu spoljnih poslova DFJ, 21. 9. 1945.
- 14 AJ, 314-4-25, Dopis Poslanstva FNRJ u Tirani Ministarstvu inostranih poslova i Komitetu za kulturu i umetnost, 21. 4. 1947.
- 15 Isto.
- 16 AJ, 314-4-186, Liste de professurs de musique instrumentale, 16. 11. 1946.
- 17 AJ, 314-4-191, Ministarstvo prosvete Hrvatske Komitetu za kulturu i umetnost FNRJ, 16. 7. 1947.

- 18 AJ, 314-4-31, Izveštaj Milana Asića o organizovanju i početku rada hora pri društvu Albanija-Jugoslavija u Tirani, 29. 5. 1947.
- 19 AJ, 314-4-190, Dopis Ministarstva prosvete Slovenije Komitetu za kulturu i umetnost Vlade FNRJ, 24. 3. 1947.
- 20 AJ, 314-4-34, Izveštaj Bojana Adamiča Komitetu za kulturu i umetnost FNRJ, 23. 5. 1947.
- 21 Isto.
- 22 AJ, 314-4-33, Dopis Poslanstva FNRJ u Tirani Komitetu za kulturu i umetnost FNRJ u vezi sa izveštajem Bojana Adamiča, 13. 6. 1947.
- 23 AJ, 314-4. a.j. 44-50, Albansko-jugoslovensko društvo za uvoz-izvoz, 12. 7. 1947.
- 24 AJ, 314-4-69, Spisak akata koji se odnose na predmete isporuke za Albaniju.
- 25 AJ, 314-4-41, Dopis sekretara Komiteta za kulturu i umetnost Ministarstvu unutrašnjih poslova FNRJ u vezi sa produženjem pasoša Agati Žic.
- 26 DAMSP, PA-1946, Albanija, f. 2, d. 9, Albanski državljani kod nas, II/244, Pismo Ministarstva poljoprivrede i šumarstva FNRJ Ministarstvu inostranih poslova FNRJ, 20. 10. 1946.
- 27 DAMSP, PA-1946, Albanija, f. 2, d. 9, Albanski državljani kod nas, II/245, Pismo Ministarstva inostranih poslova Predsedništvu Vlade FNRJ, 4. 11. 1946.
- 28 AJ, fond 50, Predsedništvo Vlade FNRJ, f. 57, a.j. 21-23, Albanski omladinci u našim stručnim školama i preduzećima.
- 29 Opširnije: AJ, 315-6-113.
- 30 AJ, 315-49-230.
- 31 AJ, 315-49-297, Produženje stipendija albanskim studentima.
- 32 Jugoslavija je u avgustu 1947. godine poručila albanskim vlastima da može da primi „neograničen broj“ albanskih studenata na svojim fakultetima: DAMSP, PA-1947, Albanija, f. 2, d. 17, 2/437, Telegram Aleša Beblera poslanstvu FNRJ u Tirani, 23. 8. 1947.; AJ, 315-49-316, Upis albanskih studenata.
- 33 AJ, 315-49, a.j. 321-322, Raspored albanskih studenata stipendista albanske vlade.
- 34 AJ, 315-49, a.j. 317-320.
- 35 AJ, 315-49, a.j. 317-321.
- 36 AJ, 315-3, a.j. 375-378, Konvencija o kulturnoj saradnji zaključena i potpisana u Tirani 9. 7. 1947. između Federativne narodne republike Jugoslavije i Narodne republike Albanije; AJ, 314-4-4, Nacrt konvencije o kulturnoj saradnji između FNR Jugoslavije i NR Albanije.
- 37 AJ, 315-3, a.j. 375-378, Konvencija o kulturnoj saradnji zaključena i potpisana u Tirani 9. 7. 1947. između Federativne narodne republike Jugoslavije i Narodne republike Albanije.
- 38 AJ, 315-54-331, Prikaz kulturno-političke situacije u Albaniji, 22. 7. 1947.
- 39 AJ, 315-4-201, Dopis Ministarstva inostranih poslova FNRJ Komitetu za škole i nauku FNRJ u vezi sa potrebom Albanije za stručnim muzičarima, 9. 2. 1948.

- 40 DAMSP, PA-1948, Albanija, f. 1, d. 11, Kulturno-prosvetni život, Pismo Ministarstva inostranih poslova Albanije Ministarstvu inostranih poslova FNRJ, 15. 3. 1948.
- 41 AJ, 315-6-210.
- 42 AJ, 315-6, a.j. 197-199, Plan kulturne saradnje sa Albanijom, jugoslovenska strana predlaže.
- 43 AJ, 314-4-181, Dopis Ministarstva spoljnih poslova Komitetu za kulturu i umetnost FNRJ, 2. 6. 1948.
- 44 AJ, 507, CKSKJ, IX, Albanija, K. 2/I-191, Izveštaj Dušana Diminića, poslanika FNRJ u Albaniji, o događajima posle objavljivanja rezolucije Informbiroa, 1, 2.
- 45 AJ, 315-4-222, Dopis Ministarstva inostranih poslova Komitetu za kulturu i umetnost, 13. 10. 1948.
- 46 AQSH, fondi 624, Shoqëria për Bashkëpunimin Kulturor të Shqipërisë me Jugosllavinë, viti 1949, dosja 1.

Bibliografija

- Babić, Milenko (1981). *Enver Hodžina Albanija*, Beograd: Tanjug.
- Čavoški, Kosta (1990). *Tito. Tehnologija vlasti*. Beograd: 1991.
- Dedijer, Vladimir (1949). *Jugoslovensko-albanski odnosi 1939-1948*. Beograd: Borba.
- Dimić, Ljubodrag (1988). *Agitprop kultura. Agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji 1935-1952*, Beograd: Rad.
- Dimić, Ljubodrag (2014). *Jugoslavija i Hladni rat. Ogledi o spoljnoj politici Josipa Broza Tita (1944-1974)*, Beograd: Arhipelag.
- Димић, Љубодраг и др. (2010). *Југословенско-совјетски односи 1945-1946: зборник докумената*, Београд: Министарство спољних послова.
- Doknić, Branka (2021). *Kulturna politika Jugoslavije 1946-1963*. Beograd: Službeni glasnik.
- Đilas, Milovan (1986). *Susreti sa Staljinom*. London: Naša reč.
- Fevziu, Blendi (2016). *Enver Hoxha. The Iron fist of Albania*. London: I.B. Taurus.
- Fischer, Bernd (1999). *Albania at War (1939-1945)*. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press.
- Hodža, Enver (1981). *Titoisti*. Tirana: 8 Nentori.
- Imami, Petrit (2016). *Srbi i Albanci kroz vekove. Tom I*. Beograd: Samizdat B92.
- Imami, Petrit (2017). *Srbi i Albanci kroz vekove. Tom II*. Beograd: Samizdat B92.
- Kardelj, Edvard (1980). *Borba za priznanje i nezavisnost nove Jugoslavije 1944-1957*. Beograd: Radnička štampa.
- Mëhilli, Elidor. *From Stalin to Mao. Albania and a Socialist World*. New York: Cornell University Press.
- Mugoša, Dušan (1973). *Na zadatku*. Beograd: Četvrti jul.
- Petranović, Branko (1991). *Balkanska federacija 1943-1948*. Šabac: Zaslun.

- Petrović, Ljubomir (2002). „Kulturne veze Jugoslavije i Albanije 1946–1948“. *Istorija 20. veka*, 2, 61–87.
- Plasari, Ndreçi, Malltezi, Luan (eds.) (1996). *Marredheniet shqiptaro-jugosllave 1945–1948*. Tiranë: Drejtoria e përgjithshme a arkivave.
- Pljaku, Panajot (1984). *Nasilje nad albanskom revolucijom*. Beograd: Narodna knjiga.
- Prifti, Peter (1978). *Socialist Albania since 1944: Domestic and Foreign Developments*. Cambridge: Mit Press.
- Slavković, Božica (2012). „Jugoslovensko-albanska saradnja u oblasti kulture, nauke i prosvete 1945–1948“, *Istorija 20. veka*, br. 3, 109–128.
- Slavković, Božica (2012a). „Jugoslovensko-albanski ekonomski odnosi 1945–1948: planovi i saradnja“, *Istorija 20. veka*, br. 1, 133–148.
- Slavković, Božica (2020). *Jugoslovija i Albanija 1945–1948: ekonomski odnosi*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.
- Српскохрватско-албански речник, (1947), ur. Vojislav Dančetović, Aleksandar Džuvani, Kostać Cipo, Ećrem Čabej, Tirana: Naučni institut.
- Stojnić Velimir (1945). *Današnja Albanija*, Novi Sad: Budućnost.
- Surroi, Veton (ed.) (2010). *Fadil Hoxha në veten e pare (me shënime dhe parathënie të Veton Surroi)*, Prishtinë: Koha.
- Vukadinović, Igor (2021). *Autonomija Kosova i Metohije u Srbiji (1945–1969)*. Beograd: Balkanološki institut SANU.
- Вукадиновић, Игор (2021a). „Просветна политика Краљевине Албаније на Косову и Метохији током Другог светског рата“, *Токови историје*, бр. 1, 109–132.